

אין לבריה כלום אצל בוראה

וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהוּא לְאֹמֵר: (דברים ג כג).¹

שמות רבה, סוף פרשה מה – אוצר החינם

"וויאמר: הראני נא את כבודך" - באותה שעה ביקש משה רבנו לעמוד על מתן שכרם של צדיקים ועל שלוותם של רשעים ...² באותה שעה הראה לו הקב"ה את כל האוצרות של מתן שכר ... אמר לפניו: ריבונו של עולם, האוצר הזה של מי הוא? אמר לו: של עושי מצוות. - האוצר הזה של מי הוא? - של מגדלי יתומים. וכן כל אוצר ואוצר. ואחר כך ראה אוצר גדול אחד ואמר לפניו: של מי האוצר הזה? אמר לו: מי שיש לו, אני נותן לו משכרו. ומי שאין לו, אני עושה עמו חנם ונותן לו מזה, שנאמר: "וחנותי את אשר אחון" - למי שאני מבקש לחון.³

דברים רבה פרשה ב סימן א – וחותי – במתנת חנם

אמר ר' יוחנן: עשרה לשונות נקראת תפילה ואלו הן: שועה, צעקה, נאקה, רינה, פגיעה, ביצור, קריאה, ניפול, ופילול, ותחנונים ... ומכולן לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים דכתיב: "ואתחנן אל ה'". אמר רבי יוחנן מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו. שהרי משה רבן של כל הנביאים, לא בא אלא בלשון תחנונים ... כך אמר הקב"ה למשה: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" (שמות לג יט). אמר לו: מי שיש לו בידי - "ורחמתי", במידת רחמים אני עושה עמו. ומי שאין לו בידי - "וחנותי", במתנת חנם אני עושה עמו.⁴ ובשעה שהיה משה מבקש ליכנס לארץ ישראל, אמר לו הקב"ה: "רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה". אמר לפניו: ריבונו של עולם, לא כך אמרת לי: "כל מי שאין לו בידי - וחותי, במתנת חנם אני עושה עמו!" עכשיו איני אומר שמתבקש לי אצלך כלום. אלא חנם עשה עמי. מניין? ממה שקרינו בענין: "ואתחנן אל ה'".⁵

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן – תפילה עדיפה על נבואה

זהו שכתוב: "יש בוטה כמדקרות חרב" (משלי יב יח) ... אל תהי קורא בוטה אלא בוטח.⁶ כל מי שהוא בוטח במה שאומרים לו נביאים, כמי שהוא נוטל חרב ודוקרה לתוך מעיו. ממי אנו למדין? משאול, שבטח בדברי

¹ וההמשך שם: "ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנון: ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדרך הזה". ראה דברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) בפרשה זו.

² הסוד הגדול שבקש משה לדעת, שהוא בבחינת "הראני נא את כבודך", הוא הסוד של שכר ועונש שהנביאים, חז"ל וחכמי כל הדורות התחבטו בו מאד. צדיק ורע לו רשע וטוב לו (ברכות ז ע"א). ראה בתי מדרשות ח"ב מדרש חסרות ויתירות (שמות): "וחנותי את אשר אחון - בקש משה מפני הקב"ה להודיעו היאך הוא נוהג עם הבריות, ומפני מה יש צדיק ורע לו". ראה גם איך משה צופה בייסוריו ומכאוביו של ר' עקיבא וזועק: זו תורה וזו שכרה? (מנחות כט ע"ב). ואלישע בן אבויה כפר בשל כך (בדברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר](#) בדפים המיוחדים). וכבר "סוכמו" הדברים במאמרו התמציתי של ר' ינאי: "אין בידינו לא משלוות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים" (מסכת אבות פרק ד משנה טו).

³ הסוד של שכר ועונש לא התגלה למשה, ואף לא לר' עקיבא וחבריו (במדבר רבה יט ו). אבל סוד אחד, לפחות, נגלה לנו דרך משה: הסוד של מתנת חנם - "וחנותי". שהוא, אפילו מעבר ל"ורחמתי", כפי שנראה במדרש הסמוך. מדרש זה הוא אולי המקור של הפיוט שאנו אומרים בליל ראשון של סליחות, "במוצאי מנוחה": "עדיך לחון חנם באים אליך, נא שגבם מאוצר המוכן בזבולך".

⁴ ראה איך רש"י מביא מדרש זה בניואנס "קצת" שונה: "ואתחנן - אין חינון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם. לפי שאמר לו (שמות לג יט) וחותי את אשר אחון, אמר לו בלשון ואתחנן. דבר אחר זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפילה, כדאיתא בספרי". יש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אומר רש"י, אלא שאין הם רוצים ליהנות מהם. יש לבריה אצל בוראה, אלא שהיא מרצונה לא בונה על זה.

⁵ הסיימת: "ממה שקרינו בענין: ואתחנן אל ה' " היא סיומת קלאסית של מדרשי ילמדנו אשר חוזרים ומסיימים בפסוק העומד במרכז הדרשה. עם זאת, יש כאן היפוך פסוקים מכוון. קודם ה' אומר: "רב לך" ואח"כ משה: "ואתחנן". חילוף הסדר נחוץ כי במרכז הדרשה עומד המשפט: ללמדך שאין לבריה כלום אצל בוראה. משה כבר שמע את ה"לא" ויודע שלא חייבים לו שום דבר: "איני אומר שמתבקש לי אצלך כלום". הקב"ה לא חייב לשום אדם שום דבר - גם לא למשה. אבל בהיגיון מהופך, דווקא משום שהקב"ה אינו חייב כלום לבריותיו אפשר וצריך להתפלל בכל מצב. מה גם שלמשה כבר נתגלה בנקרת הצור הסוד של "וחנותי" ושל אוצר החינם. ראה מדרש זה בנוסח תמציתי וקצת שונה בדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן: "... בהרבה שמות נקראת התפילה, אלו הן: תפילה, תחנה, צעקה, זעקה, שועה, רנה, פגיעה ונפילה, ולמה לא נתפלל משה באחד מהם אלא בלשון תחנונים, ואתחנן? אלא בשעה שעמד משה ואמר: הראני נא את כבודך, א"ל הקב"ה: אני מראה לך, שנאמר: אני אעביר כל טובי על פניך - איני חייב לבריה, אלא חנם אני נותן לך, שנאמר: וחותי את אשר אחון. א"ל משה: א"כ עשה לי מצוה ותן לי חנם, לפיכך: ואתחנן אל ה'".

⁶ ה"א וחי"ת מתחלפות לא רק בכתוב הדומה אלא גם בהגייה. ראה מסכת מגילה כד' ע"ב וכן שיר השירים רבה פרשה ה על הפסוק: "קווצותיו תלתלים". שם אומר המדרש: "אם תחליף חי"ת לה"א תחריב העולם". וכאן הדרשן לא נרתע. וכן הוא בחילופי אל"ף ועי"ן שפעם הם פסולים מכל וכל (אנשי בית שאן) ופעם הוא בסיס לדרשות (ר' מאיר ...)

שמואל. בשעה שהלך שאול ושאל באשת בעלת אוב והעלתה לו שמואל.⁷ ואמר לו שמואל כל אותן הדברים. וכיון שאמר לו שמואל: "ומחר אתה ובניך עמי" - בטח שאול על דבריו ונתייאש מן התפילה. אמר: הואיל ואמר לי שמואל שאני מת מה אני מועיל מתפלל? ישב לו מן התפילה ונדקר בחרב ...⁸ מי גרם לו? על שבטח בדברי שמואל. שאילו היה מתפלל לפני הקב"ה היה מבטל ממנו את הגזרה.⁹

"יש בוטה" - זה חזקיה שלא עשה כשאל. אלא כשבא ישעיהו הנביא ואמר לו: "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" (מלכים ב כ א), מיד חגר עצמו בתפילה, שנאמר: ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה' ... מה כתיב שם: "שמעתי את תפילתך ראיתי את דמעתך". מי גרם לו שיבטל את הגזירה? - מפני שהתפלל.¹⁰ אף משה נגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל ... אעפ"כ לא נתייאש מן התפילה, אלא עמד בתחנונים, שנאמר: ואתחנן אל ה'.¹¹

מסכת סנהדרין דף קח עמוד א - מציאת חן

תנא דבי רבי ישמעאל: אף על נח נחתך גזר דין, אלא שמצא חן בעיני ה', שנאמר: " ... כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתָם:

(ח) וְנַחַם מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה' " (בראשית ו ז-ח).¹²

איכה רבה פרשה א סימן כג - גם לאומה אין כלום אצל אלוהיה?¹³

"הָאֵפֶס לְנִצַּח חֶסֶדוֹ"¹⁴ - מהו האפס? אמר ר' ראובן: לשון יוני הוא כמה דאת אמרת: "ואמר אפס" (עמוס ו י).¹⁵ "גמר אומר לדור ודור" - ר' חנינא בר פפא ור' סימון. רבי חנינא אמר: נגמר אותו דבר שדברתה למשה בסיני: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" (שמות לג יט). ר' סימון אומר: הא חסילה והא מסכמא, על ידי ירמיה שאמר: "כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת הרחמים" (ירמיה טז ה).¹⁶

⁷ כל פרשת הליכת שאול לבעלת האוב שבעין דור (שמואל א פרק כח), יפה נדרשה במדרש ויקרא רבה פרשה כח (סימן ז עד הסוף). וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [שאל ובעלת אוב](#) בפרשת אמור.

⁸ או דקר את עצמו, ראה שמואל א לא ד. מעשה התאבדות הוא מעשה ייאוש והרמת ידיים של מי שחדל מלהתפלל ולייחל.

⁹ מדרשים אחרים דווקא משבחים את שאול על שקיבל את דברי שמואל והשלים עם גורלו. ראה ויקרא רבה כח ז: "באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם: בואו וראו בריה שבראתי בעולמי וצורה שצרתי בעולמי! בנוהג שבעולם, אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין. וזה יוצא למלחמה ויודע שנהרג ונוטל בניו עמו ושמוח על מדת הדין שפוגעת בו". אבל המדרש לעיל לא מסכים עם השלמה זו ועורך את ההשוואה המתבקשת עם חזקיהו וישעיהו כפי שהוא ממשיך ודורש.

¹⁰ ראה מקבילה של דרשה זו על דו-שיח חזקיהו וישעיהו במסכת ברכות דף י ע"א. ושם דבריו של חזקיהו לישעיהו הם: "בן אמוץ, כלה נבואתך וצא! כך מקובלני מבית אבי אבא - אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים". קבלה ומסורת, מלווים ברגש אמוני פנימי עמוק, חזקים, במקרים מסוימים, מדברי נבואה. אכן, דברים בוטים ובוטחים של החכמים כנגד הנבואה (במקרים מסוימים).

¹¹ חזקיהו הוא ממשיך דרכו של משה. הוא "בוטה" כנגד ישעיהו הנביא, כמו שמשוה "בוטה" כנגד הקב"ה. והוא אף נענה בעוד שמשוה לא. הידיעה ש"כלו כל הקיצים" שאחרי כל המעשים שעשינו "אין לבריה כלום אצל בוראה", יכולה לייאש, אבל גם לתת תקווה. יש מעגל מעבר למעגל החשבונות של שכר ועונש. מעגל החינם של תחנונים, מעבר לרחמים. ואולי מכאן משמעות מחודשת לפרקי אבות ב יג: "אל תעש תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום". ראה מדרש תנאים לדברים (פרק ג פסוק כג על פרשתנו): "נשא משה קל וחומר בעצמו ואמר: אילמלי לא היה לשון חביב לפני הקב"ה לא פתח בו תחילה. לכך פתח משה ואתחנן אל ה': ולמה נקראת התפילה תחינה? מפני שצריך לאמרה בלשון תחנונים וכך שנינו העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים". ואחרי ככלות הכל, אין הבטחה שהתפילה תיענה. ראה דברינו [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) שמשלימים את דברינו בדף זה.

¹² הדרשן מחבר כאן שני פסוקים מסוף פרשת בראשית. ראה בראשית רבה כט א: "אפילו נח שנשתייר מהן לא היה כדאי אלא שמצא חן בעיני ה' שנאמר ונח מצא חן בעיני ה'". נח מצליח היכן שמשוה לא מצליח, הוא מוצא חן (ראה בראשית רבה כט ג אם נח מצא או ה' מצא אותו). יש עוד מתנת חינם גם למי שאינו ראוי, גם למי שנחתך דינו וגם למי שכל תחנוניו לא נענו - היא מתנת מציאת חן. בלשון זו גם מנחם ירמיהו את עם ישראל: "זה אומר ה' מִצָּא חֵן בְּמִדְבַּר עִם שְׂרִידֵי חָרֵב הַלֹּץ לְהַרְגִיעוֹ יִשְׂרָאֵל" (ירמיהו לא א, הפטרת יום שני של ראש השנה). ואם נמצא חן בעיני אלהים ואדם, נזכה לדון במציאת חן באחת מפרשות נח הבעל"ט.

¹³ מקבילה למדרש זה נמצאת בפסיקתא דרב כהנא פרשה יז "ותאמר ציון עזבני ה'" (ראה גם שמות רבה מה ב). והרשינו לעצמנו לשלב את נוסח הפסיקתא עם נוסח איכה רבה בהסתמך על דברי חכמינו: "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ירושלמי ראש השנה פרק ג הלכה ה), מה גם שחלו בהם ידי המעתיקים והמדפיסים ומן הסתם לשני המדרשים מקור ראשון אחד.

¹⁴ באחד המדרשים הקשים ביותר של החורבן, עובר הדרשן מפסוקי איכה אל פסוקים קשים לא פחות בתהלים פרק עח (ראה כל קבוצת הפרקים שם, עז-עט): "אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בְּלִילָה עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה וְיַחְפֹּשׂ רוּחִי: הַלְעוּלָמִים יִזְנַח אֲדֹנָי וְלֹא יִסְיַף לְרַצוֹת עוֹד: הָאֵפֶס לְנִצַּח חֶסֶדוֹ גָּמַר אֲמַר לְדַר וְדַר: הַשְּׂכַח חַנוּת אֵל אִם קִפֵּץ בְּאֵף רַחֲמָיו סֵלָה: וְאֲמַר חַלּוּתִי הִיא שְׁנוֹת יָמַי עָלָיו".

¹⁵ ראה הפסוק בעמוס ו י: "וַיִּנְשְׂאוּ דוֹדוֹ וּמְסַרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן הַבַּיִת וְאָמַר לְאִשְׁרֵי עַמּוֹ וְאָמַר אֵפֶס וְאָמַר הִס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם ה' ". וכן בספר שופטים פרק ד פסוק ט דברי דבורה לברק: "וְתֹאמַר הַלֹּץ אֵלָי עַמּוֹ אֵפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִפְאֶרְתְּךָ עַל הַרְדָּךְ אֲשֶׁר אָתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְּיַד אִשָּׁה יִמְכַר ה' אֶת סִסְרָא". וכמוכן דברי המרגלים, במדבר יג כח: "אפס כי עז העם היושב בארץ. או ובכולם מפנים המדרשים (בראשית רבה מ ד, שמות רבה מה ב והפסיקתא ואיכה שלנו) למילה היוונית אָפֶס - שפירושו להניח או לחדול. ולא ברור מדוע צריך הדרשן להזיקק ללשון יוונית כאשר העברית ברורה מאד: אפס - אין כלום, ריק (מה גם שהיוונים - פיתגורס - לא הכירו את הספרה אפס). והמאיר עינינו יבורך.

¹⁶ על משקל אין לבריה כלום אצל בוראה, אפשר לומר גם ברמת הכלל: אין לאומה כלום אצל אלוהיה. הקב"ה לא חייב כלום לעם ישראל. הכל תלוי במעשיו ומחדליו. ייתכן מצב כל כך נורא שאין יותר ברית ושלוש, אין חינוך ואין חסד ורחמים (ראה דברינו [עבד שמכרו רבו](#) בתשעה באב). "האפס" - הכלום של העם כולו. וזה נושא נכבד שמעט ממנו דרשנו בפרשת עקב בדברינו [ותאמר ציון עזבני ה' - הנחמה השנייה](#) ועוד יש לדון עליו בהרחבה. ויש גם נחמה פורתא. בפסיקתא דרב כהנא (פרשה יז ה"ל) מתחברים הדברים

מסכת ברכות דף לב עמוד א – שבח לפני בקשות

דרש רבי שמלאי: לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל. מנלן? – ממשא, דכתיב: "ואתחנן אל ה' בעת ההיא"; וכתיב: "ה' אלהים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך", וכתיב בתריה: "ואעברה נא ואראה את הארץ הטובה".¹⁷

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן – סוד הראיני נא את כבודך¹⁸

"כי חטאת קסם מרי" ... שהוא הולך ושואל לקסום על דבריו של הקב"ה ... שהוא נבטח בדברי הקוסם ואינו מתפלל ... "ואון ותרפים הפצר" ... שהוא מביא אף וצרה ...

ומה יעשה? ילך ויתפלל לפני הקב"ה, כשם שעשה משה, שאע"פ שנגזר עליו שלא ליכנס לארץ לא נתייאש מן התפילה, שנאמר: ואתחנן אל ה'. אינו אומר ואתפלל אלא ואתחנן, לשון חנם. אתה מוצא כשעלה משה (למרום) למעלה אצל הקב"ה התחיל אומר: "הראיני נא את כבודך". והראה לו הקב"ה כל מה שלמעלך ומתן שכרן של כל אחד ואחד. א"ל משה: ריבון העולמים, זה האוצר של מי הוא? אמר ליה: של עמלי התורה. והאוצר הזה של מי הוא? א"ל: של עושי הצדקה. וזה של מי הוא? א"ל: של שומרי מצוותי. וזה של מי הוא? א"ל: למי שמעשיו נאים. ואח"כ הראה אותו אוצר גדול. א"ל משה: ריבון העולמים, וזה של מי הוא? א"ל הקב"ה: למי שאין לו מעשים, ואני נותן לו מן האוצר הזה של חנם, שנאמר: "וחנותי את אשר אחון" – אנא יהיב ליה מן אוצרא דמגן.¹⁹ וכיון שבא לבקש מן הקב"ה שיכנס לארץ, היה מתחנן ולא היה הקב"ה מקבלו. א"ל משה: ריבון העולמים, אם יש לי מעשים תן לי ממעשי, ואם אין לי מעשים ולא זכות, תן לי מאותו אוצר של חנם שראיתי.²⁰ א"ר הושעיא: באותה שעה אמר הקב"ה: יעול חייוויא בביתך ולא ברנש,²¹ אילולי שהייתי מראה לך כל אוצרותי, לא היית יודע מה יש לי. א"ר לוי: היזהר בדבריך שלא תיתפש מתוכו. לכך נאמר: "ואתחנן" – שאמר לו: תן לי מאותו אוצר של חנם. מהו "לאמר"? אלא לומר לדורות: "ה' אלהים" (דברים ג כד).²² ומהו "ה' אלהים"? אמר לו: ריבון העולמים, אין מתבעי לי בדין הב לי ואם אין מתבעי לי בדין רחם עלי,²³ כשם שאמר אברהם: "ה' אלהים מה תיתן ליי" (בראשית טו ב). א"ל הקב"ה: אל תתהדר מלפני, אתה מדמה עצמך לאברהם.²⁴

שבת שלום

ונחמו נחמו עמי²⁵

לתפילת חזקיהו שהבאנו לעיל ובכך מקבלים בכ"ז נימה קצת אופטימית. לא רק לתפילה כאשר חלה, אלא גם לתפילת ההודיה שהתפלל כאשר החלים ממחלתו ושר: "ונגינותי נגנן כל ימי חיינו על בית ה'" (ישעיהו פרק לח, ראה שם התפילה כולה). ראה דברי המדרש שם הפותחים בפסוק מתהילים (עז ו): "אֲזַכֶּרָה נְגִינָתִי בְלֵילָה עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה וַיִּחַפֵּשׂ רוּחִי" – אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבון העולמים, נזכרת אני שירים ששרתי לפניך בלילות, כמה דאת אומר: ונגינותי נגנן כל ימי חיינו על בית ה'."

¹⁷ ובדברים רבה ב א בפרשתנו: "כבר פרש שלמה: לשמוע אל הרינה ואל התפילה: רינה - זו קילוסו של הקב"ה, ותפילה – לצרכי של אדם". ר' שמלאי מוצא בדברי התחוננים של משה אסמכתא לסדר הברכות בתפילת שמונה עשרה שתחילה הן מתמקדות בגדולת ה' ושבחיו (שלוש הברכות הראשונות: אבות, מחיה המתים וקדושה) ורק אח"כ כל הברכות של בקשות וצרכי היחיד והציבור: סלח לנו, עננו, רפאנו, ברח עלינו, השיבה שופטינו, בונה ירושלים וכו' (ומסיימים בברכות עבודה הודיה ושלוש, אבל זו דרשה אחרת). וראש כלולם ברכת החונן לאדם דעת שביקשו לקבוע אותה אף בשבת! (ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד: "רבי אמר: תמיה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת? אם אין דיעה מניין תפילה?) ואם נחבר דברים אלה למדרשים לעיל על תחונני משה, אזי גם כל יחיד ויחיד שעומד בתפילת שמונה עשרה צריך להפנים שאחרי כל סידור השבח ובקשת הצרכים (וההודיה) בעצם "אין לבריה כלום אצל בוראה" ומי לנו גדול ממשה. וכבר הרחבנו לדון בתפילת עמידה בדברינו [תפילת שמונה עשרה](#) בפרשת פקודי.

¹⁸ מדרש זה חוזר ומסכם את שני המדרשים בהם פתחנו ואף מתקשר, דרך פיסקת הפתיחה, לשאול ובעלת אוב. וכל המוסיף ומאריך בהערות שוליים על מדרש זה – גורע מיופיו והדרו.

¹⁹ מגן הוא "חינם בארמית". ראה הביטוי: "אסיא דמגן במגן - מגן שוה" – "רופא או רפואת חינם – שווה חינם" (בבא קמא פה א). ובירושלמי ביכורים פרק ג הלכה ג על רבי מאיר שהיה קם לכבוד זקנים עמי ארצות משום שאמר: "לא מגן מאריך ימים" – לא בחינם הם האריכו ימים.

²⁰ אז מה הסוד הגדול שנתגלה למשה במענה לבקשתו "הראיני נא את כבודך"? סוד אוצר החינם! ביקש משה לדעת: "באי זו מדה אתה נוהג עולמך" (מדרש תנחומא ואתחנן סימן ג). זכה לקבל תשובה, אך לא זכה ליהנות ממנה.

²¹ "כנס בביתך נחש ולא ברנש". שנחש רק נושך ואילו אדם מגלה סוד. ראה ויקרא רבה כו ב.

²² שילוב מידת הדין – אלהים, עם מידת הרחמים – ה'. ראה פרק ב בבראשית סיפור הבריאה השני. משה ננזף על שהוא מגלה סוד, אבל הוא עושה זאת למען הדורות הבאים, כדי שאנו נדע להסדיר את תפילותינו.

²³ אם מגיע לי בדין – תן לי. ואם לא מגיע לי בדין – רחם עלי.

²⁴ ראה בראשית רבה נו ה על משה שלא מגיע למקומו של אברהם. ראה דברינו [אל תקרב הלום](#) בפרשת תצוה. וזו אולי עוד סיבה מדוע אנו מתחילים את תפילת שמונה עשרה ב"אלהי אברהם" דווקא.

²⁵ ראה דברינו [נחמוני נחמוני עמי](#) בפרשה זו. מעבר לחידוש שעם ישראל צריך כביכול לנחם את הקב"ה, נמצא שם גם הפירוש: נחמו נחמו עמי הוא שאתם תנחמו האחד את השני.

